

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ

КАТЕДРА „ПУБЛИЧНА АДМИНИСТРАЦИЯ“

Любимка Маркова Андреева

**СЪСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВИ ЗА РАЗВИТИЕТО НА УСЛУГИТЕ
ОТ ОБЩ ИНТЕРЕС В БЪЛГАРИЯ
(ИЗСЛЕДВАНЕ НА РЕГУЛАЦИИТЕ НА ЕНЕРГИЙНИТЕ УСЛУГИ)**

АВТОРЕФЕРАТ

**НА ДИСЕРТАЦИОНЕН ТРУД ЗА ПРИСЪЖДАНЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛНА И
НАУЧНА СТЕПЕН „ДОКТОР“ ПО НАУЧНА СПЕЦИАЛНОСТ 05.11.02
ПОЛИТОЛОГИЯ (ПУБЛИЧНА АДМИНИСТРАЦИЯ)**

Научен ръководител: доц. д-р Татяна Томова

София, 2014

Дисертационният труд е обсъден и насрочен за публична защита от катедра „Публична администрация“ към Философски Факултет на Софийски Университет „Св. Климент Охридски“.

Дисертационният труд е в общ обем от 247 страници и се състои от увод, три глави, използвана литература и две приложения.

СЪДЪРЖАНИЕ:

I. Обща характеристика на дисертационния труд	
1. Актуалност и значимост на темата	4
2. Изследователска теза на дисертацията	6
3. Предмет и обект на изследването	6
4. Цел и задачи на изследването	7
5. Методи и ограничения на изследването	7
6. Аprobация на дисертационния труд	8
II. Структура и съдържание на дисертационния труд	
1. Структура на дисертационния труд	8
2. Съдържание на труда	8
III Кратко изложение на дисертационния труд	
1. Увод	9
Глава 1: Теоретична концепция на модела на публично управление на услугите от общ интерес	9
Глава 2: Разбирането за услугите от общ интерес в ЕС. Новият модел на управление в Европа	14
Глава 3: Регулаторният модел на управление на енергийните услуги в България в периода 1999 -2013 г	19
Заключение	24
IV. Справка на приносите в дисертационния труд	25
V. Списък от публикации	26

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Актуалност и значимост на темата

В дисертационния труд се цели да се потърси отговор на въпросите кое обуславя промяната в модела на управление по отношение на услугите от общ интерес и по-конкретно на тези от общ икономически интерес и доколко може да се говори за ефективна регулация на енергийните услуги в България като следствие на тази промяна. Причината за поставянето на тези въпроси не е случайна. Това са важни въпроси, чиито отговори биха били по-ясни, ако прием, че управлението на услугите е продукт или само на държавата или само на пазара. Това разбиране за управлението обаче отдавна е изгубило актуалността си, както в теорията, така и в практиката. Процесите от края на ХХ и началото на ХХІ век отразяват радикална промяна по отношение на познатото до този момент управление на услугите, основаващо се или само на държавната намеса или само на пазарния механизъм. През ХХІ век се появява нов подход на функциониране и развитие, при който „държавата от връх в йерархията на властта и политическото управление се превръща в един от множеството политически партньори, мястото и ролята на които зависи единствено от притежавания властови ресурс. Самата политическа власт от вертикална връзка се превръща в хоризонтална зависимост, при която политическите партньори са обвързани на основата на интереси, ценности или знание в политически общности, създаващи политическите решения“¹. Държавата преминава в нова, пост-регулативна фаза на функциониране и развитие, което означава, че се отдръпва от прякото предлагане на услуги и задължителните инструменти на политиките, като започва да разчита на доброволните инструменти, поощрява саморегулацията и разчита на партньорствата със съответните заинтересовани страни. Този процес се разпространява, както от фактори на държавно равнище, така и от такива на равнище Европейска общност.

По същия начин пазарът, считан традиционно от привържениците на неолибералната парадигма за съвършен регулатор, когато става въпрос за услугите от общ интерес отстъпва мястото си на нов вид управление. Причината за това е, че много от услугите от общ интерес и по-специално тези от икономически интерес, съдържат елемент на естествен монопол, което нарушава в някаква степен доставката им само от

¹ Браjkова, Т. Публичните политики. Подходи и методология на изследването и анализа. София: Университетско Издателство „Св. Климент Охридски“, 2003, с.6.

пазара. Т.е. услугите от общ интерес не могат да бъдат обект единствено на пазарния механизъм за разпределение, защото пазарната им цена е твърде висока за потребителите с ниска покупателна способност или защото разходите за предоставянето им не могат да бъдат оценени точно от пазара, или с други думи струват прекалено скъпо. Поради тази причина услугите от общ интерес винаги са били отговорност на държавните власти, макар и в различна пропорция, така че да се гарантира, че всеки потребител ще има право на достъп, дори и в условията на конкуренция.

Към наши дни тази отговорност не се е променила. Това, което се променя през ХХІ век е **начинът**, по който публичните власти изпълняват своите задължения към обществото. Днес те започват да делегират своята отговорност на частния сектор, като ограничават ролята си до дефиниране на обществените цели, мониторинг, регулация и тогава, когато е необходимо до финансиране на съответната услуга. Целта е чрез промяна в политиката на предлагане - от монополното държавно предприятие към отделните частни оператори, да се постигне по – голяма прозрачност, по – добро качество и приемливи цени по отношение на тези услуги. Прозрачността има за цел да ограничи някои познати до този момент практики, като договарянето на монополни цени, за да даде път на конкуренцията. В същото време обаче, ако няма подходяща нормативна уредба или тази, която съществува не се прилага правилно, това би довело до ограничаване на отворения достъп до стоките и услугите и до невъзможността да бъдат гарантирани правата на потребителите в условията на конкуренция. Това налага трансформацията на управлението - от традиционната държавна подкрепа към нов тип държавно управление - ***регулаторната държава***², т.е. съчетаването на регулацията с пазарния принцип при доставката на услуги. Това означава, че публичните услуги или както те се наричат в Европа - услуги от общ интерес, поради спецификата, която имат (задоволяване на обществените нужди) продължават да бъдат обект на държавна намеса, само че за разлика от преди тази намеса се отнася главно до промяната в ролята на държавата от пряк доставчик в регулатор на процеса.

² С този термин авторите описват ролята на държавата при предоставяне на услуги на населението през ХХІ век, основана на регулацията. Това понятие е продукт от изследванията на редица западноевропейски автори, сред които с най-голям принос е Жан Доменико Мажоне. С термина регулаторна държава авторите поставят акцент върху *регулирането* за сметка на другите инструменти в процеса на политиките и управлението.

Като резултат от настъпилата промяна в разбирането за публичната политика и управление на услугите, ставаме свидетели на сложни процеси на адаптация на българския политически и икономически живот към формацията се в световен мащаб нов модел на функциониране и развитие. Една от най-характерните прояви на тази радикална трансформация е нарастващата роля и значение на услугите от общ интерес в социално-икономическия живот на страната. Във фокуса на вниманието се поставя въпросът за **състоянието и развитието на услугите от общ интерес** като ключов елемент за развитие на българското общество в съответствие с общеевропейския модел. Преходът в ролята на обществените власти от доставчик в регулатор на публични услуги при запазване на тяхната отговорност за предоставяне на услугите се превръща в едно от най – големите предизвикателства за националната държава в контекста на европейското либерално общество, което изисква специфичен капацитет за изпълнение на регулаторните функции и детайлно познаване на общностните принципи и механизми в областта. От тази гледна точка нашата цел е да изследваме регулациите на енергийните услуги в България – регулации при производството (електроенергийният пазар) и регулации при потреблението (възобновяемите енергийни източници - ВЕИ), за да изясним: доколко ефективен е регулаторният модел на управление на енергийните услуги у нас? Нещо повече, необходимо е да дефинираме понятието „услуги от общ интерес“, неговите специфики и видове. Причината за това е, че общеевропейският модел на управление на услугите се различава според обекта на регулиране, което предполага специфичен подход на управление, т.е. той не е общовалиден.

2. Изследователска теза

В дисертационния труд се защитава **тезата**, че пазарната конкуренция при предоставянето на услуги от общ интерес се постига чрез определени правила (регулация). Регулацията е инструмент на общеевропейската политика, която има за цел контролираното освобождаване на пазара за стоки и услуги с акцент върху правата на потребителите.

3. Предмет и обект на изследването

Предметът на дисертационната работа са публичните услуги, или както те се наричат в Европа услуги от общ интерес, тяхното състояние и перспективи за развитие

в българския контекст, а обектът на разработката са регулациите в областта на услугите от общ интерес.

4. Цел и задачи на изследването

Основната цел в дисертацията е да се проучи моделът на управление на услугите от общ интерес в общоевропейски контекст и на тази основа да се изследват регулациите на енергийните услуги в България, регулациите при потреблението - електроенергийният пазар и регулациите при производството - възобновяемата енергия в периода 1999 – 2013 г. Целта е да потърсим отговор на въпроса: „*Доколко може да се говори за ефективна регулация в тази област в у нас?*“

Конкретните задачи, които си поставяме, за да постигнем целта на изследването са:

- ▶ Да изследваме теоретичната рамка на модела на управление на услугите от общ интерес в исторически контекст;
- ▶ Да изследваме появата на понятието услуги от общ интерес в ЕС и особеностите на неговото значение в Европа;
- ▶ Да изследваме модела на управление на услугите от общ интерес в ЕС, респективно промяната във взаимоотношенията между публичния и частния сектор;
- ▶ Да изследваме причините за появата на общоевропейския регулаторен модел и в тази връзка да се покаже специфичното му влияние според обекта на регулиране;
- ▶ Да изследваме регулациите при управлението на енергийния сектор в България (регулациите при производството и регулациите при потреблението);
- ▶ Да изследваме институционалното ниво на регулирането в България, за да установим как се развиват правомощията на административния орган, като се изследва какви мерки и инструменти се прилагат, за да се въведе конкуренцията на пазара на енергийни услуги.

5. Методи и ограничения на изследването

Спецификата на изследването като *тема, теза, обект и предмет* на анализ предполага и решението за определен изследователски и научен инструментариум.

Методите на изследване във връзка с постигане на целта на дисертацията са дедуктивният и индуктивният метод, историческият метод, систематичният и вторичният анализ, чрез които се цели да се разкрие връзката между управленския

подход на услугите от общ интерес на Европейския Съюз (ЕС) и политиката на конкуренция, тяхната взаимозависимост, обоснована в съчетаването на регулацията с пазарния принцип при доставката на услуги.

Използвани са още **нормативният анализ** – в анализа на европейските регулации и въвеждането им в българското законодателство и практики, както и изследване на случая (*case study*) – в развитието на регулациите на енергийните услуги в България.

Ограниченията в изследването идват от невъзможността да бъдат обхванати всички услуги от общ интерес. Изследването се отнася конкретно до услугите от общ **икономически** интерес и в частност до **енергийните услуги** в България и не може да служи за обяснение на модела на управление на всички услуги от общ интерес.

6. Аprobация на дисертационния труд

Части от дисертационния труд са публикувани в специализирани научни издания и са представени на научно-практически конференции и на научни конференции с международно участие.

Направените анализи и предложения, разкриващи подхода, използван при управлението на услугите от общ интерес в общоевропейски контекст, намират практическо приложение в българския случай, и по - конкретно при управлението на енергийните услуги в България.

II. СТРУКТУРА И СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Структура на дисертационния труд

Дисертационният труд има структура на изложение, която се състои от три основни части (глава 1, 2 и 3) и пет допълнителни - увод, съдържание, заключение, приложения и използвана литература, с общ обем от 247 страници. Използвани са общо 128 литературни и други информационни източника, от които 33 на български език, 41 на английски език, 17 интервюта и доклади, както и 37 нормативни документа.

2. Съдържание на труда

Дисертационното изследване е развито в три части.

Първата част разглежда предмета на настоящата работа - предложени са дефиниция и подходи за дефиниране на понятието „услуги от общ интерес“. Разглежда

се моделът на управление на услугите от общ интерес в исторически контекст. Именно изясняването на спецификите на този модел се явява и основна цел на изложението на тази глава. Цел, която се постига чрез решението на няколко основни задачи, свързани с пълното представяне и характеризирание на същността, ролята, функциите и историческия път на развитие на модела на публично управление на услугите.

Втората част на изследването е посветена на общоевропейския модел на управление на услугите от общ интерес. Изследва се моделът на управление на услугите от общ интерес в ЕС, тъй като той отразява промяната във взаимоотношенията между публичния и частния сектор, респективно върху новия подход - *държавното регулиране*. Целта на тази глава е да покаже как новият модел на управление се развива и прилага по отношение на услугите от общ интерес в Европа и какво е влиянието, което оказва върху държавите - членки.

Третата част се отнася до изследването на регулацията на конкретна услуга от общ икономически интерес в България, а именно енергетиката - регулация на потреблението (енергийният пазар) и регулация на производството (възобновяемата енергия). За да бъде разбрана българската енергийна политика е извършен анализ на ключовите стратегически и нормативни документи както на ЕС така и на България, чиито резултат цели да разкрие посоката, формата, степента и тенденциите на развитие на новия регулаторен модел на управление в България.

III. КРАТКО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Увод

Уводната част на дисертационния труд обосновава актуалността на разглежданата проблематика, свързана с промяната и ефектите от промяната в модела на управление на услугите от общ интерес. На тази основа е поставена целта на изследването, изведени са задачите, конкретизирани са обекта и предмета на изследването. Формулирана е основната докторска теза и са очертани използваните методи на научно изследване и ограниченията на разработката.

ГЛАВА ПЪРВА: ТЕОРЕТИЧНА КОНЦЕПЦИЯ НА МОДЕЛА НА ПУБЛИЧНО УПРАВЛЕНИЕ НА УСЛУГИТЕ ОТ ОБЩ ИНТЕРЕС

Целта на първа глава е да развие теоретичната част на изследването относно модела на управление на услугите от общ интерес в исторически контекст. От тази

гледна точка изследването е фокусирано върху изясняването на модела на управление на услугите от общ интерес, като целта е да се разкрият причините, които обуславят намесата на публичното управление в област, която от края на миналия век е считана от изследователите за обект на пазарната регулация.

Дисертационното проучване се фокусира и върху изясняването на понятието „услуги от общ интерес“. Първата трудност, когато „говорим“ за *услуги от общ интерес*, е да определим за какво точно става въпрос. До началото на 90-те години на миналия век в Европейския Съюз (ЕС) основно се „говори“ за т. нар. „обществени услуги“. Реформите в този сектор обаче (повсеместното разпространяване на либерализацията и приватизацията) налагат понятието да се конкретизира, така че да се избегне разбирането за обществените услуги като публична собственост или услуги за обществено ползване. Затова се взема решение понятието обществени услуги да се замени с услуги от общ интерес или на английски език „services of general interests“ (SGI). Според Европейската Комисия това понятие представя по обективен начин съдържанието на съответната услуга, тъй като се приема, че *„услугата от общ интерес е услуга, която публичните власти класифицират като такава от общ интерес и обект на специфични задължения за обществена услуга.“*³, без да се натовазва със смисъла на собствеността (публично или частно предприятие). Важно е да се знае обаче, че терминът „услуги от общ интерес“ в този си вид, не присъства в европейското законодателство (той не може да бъде открит дори в Договора от Рим (1957 г.)). Понятието се извежда от категорията „услуги от общ икономически интерес“.

„Услугите от общ икономически интерес“ са стопански дейности, които според обществените органи са от особено значение за гражданите, и които не биха били предоставени (или биха били предоставени при различни условия), ако няма публична намеса. Примери за услуги от общ *икономически интерес* са пощенските услуги, транспортът, енергетика (т.нар. мрежови индустрии). Примери за *услуги от общ интерес* са здравеопазването, образованието, но и енергетиката, комуникациите и всички други от категорията на икономическите услуги. В този смисъл *обхватът на услугите от общ интерес включва широка гама от услуги. Това са: „услуги от общ икономически интерес“ (по-тясната категория на услугите) и общото понятие „услуги от общ интерес“, включващо както икономическите, така и всички останали*

³ Green paper on services of general interests. Brussels: European Commission, 21.5.2003, p.7.

обществени услуги. Услугите от общ интерес се свързват преди всичко със специфични задължения, които следва да се изпълнят в условията на конкуренция - количество, качество, цена.

От тази гледна точка възниква един съществен въпрос: *Възможно ли е успешното управление на услугите от общ интерес, базирано или само на държавната или само на пазарната регулация?* За да може да отговорим на този въпрос в дисертационното проучване се проследява развитието на модела на управление на услугите в исторически контекст, като в хода на това изследване се посочват, както „положителните“, така и „отрицателните“ ефекти от дейността или само на държавата или само на пазара. За тази цел са разгледани дискусиите между кейнсианските и монетарните идеи – два различни подхода за разбиране на ролята и функциите на държавата и пазара в процеса на производството и предлагането на блага за населението. Специално внимание е отделено на либералната парадигма, както и на *теорията на публичния избор*, тъй като тя отразява обществените нагласи относно модела на управление на услугите.

Класическата икономическа наука приема, че колективната рационалност на всички пазарни участници, взети заедно, съществува и е гарантирана по простата причина, че всеки от участниците е рационален поотделно. Това означава, че няма как индивидуалната рационалност да не поражда колективна рационалност. Съвременната наука обаче поставя това твърдение под въпрос. През 50-те години на миналия век се налага точно обратната теза - че индивидуалната рационалност поражда обща нерационалност. Причината се корени в невъзможността за общо съгласие, надхвърлящо индивидуалната егоистична човешка природа. Тук логично се поставя въпросът как е възможно това? Обяснението на този процес съществува отдавна, известно като парадокса на Кондорсе. Със средствата на математическата логика Кондорсе (1743-1794г.) доказва, че индивидите с различни искания не могат да открият обща формула помежду си, която да удовлетворява всеки един поотделно - или ако исканията на всеки един индивид поотделно са рационални, то на колективно равнище рационалността не съществува. Съвременната по-сложна версия на Парадокса на Кондорсе е теоремата за невъзможността на Кенет Ароу (1921г.). Според тази теорема, също доказана със средствата на математическата логика, за да може колективният избор на отделните участници да е рационален и едновременно с това да удовлетворява личните предпочитания на отделните субекти, трябва да са налице определени условия,

които да бъдат изпълнени. Това са „единодушието, транзитивността, независимостта на нерелевантните алтернативи, неналагането и недиктаторството“⁴. Само в своето единство тези условия ще пораждат колективна рационалност според Ароу. Освен това Ароу доказва, че само при наличието на две, а не повече алтернативи е възможна колективната рационалност на избора. При отсъствието на тези условия изборът или трябва да бъде наложен диктаторски или да бъде привнесен отвън.

От тази гледна точка възниква въпросът как да се постигне комбинация на ефективност и справедливост в условията на мнозинство. Това е и централният въпрос в изследването на Джеймс Бюканън (1919-2013 г.) и Гордан Тълк (1922 г.) „Изчисление на съгласието“⁵ от 1962 г. В разсъжденията си по този въпрос Бюканън и Тълк стигат до извода, че идеята за печалбата, като основен икономически мотив, следва да се пренесе в сферата на колективното действие. С други думи, публичният избор е приложение на неокласическите икономически постулати за личния интерес и полезна максимизация, който се появява, за да обясни политическо поведение. Това е и основната критика по отношение на теорията за публичния избор. Редица автори твърдят, че индивидуалното поведение на хората, които действат политически - при гласуване, не се ръководи от максимизиране на личния интерес. Индивидите са различно мотивирани, когато избират за общото благо, а не за себе си в частен интерес.

В условията на Велика депресия (1929-1933г.) проличават някои от недостатъците на класическия либерализъм – икономически спад, безработица, неконтролируема инфлация и т.н., което показва, че пазарната система е загубила своята способност за саморегулиране. Именно тези причини залягат в основата на икономическата теория на Кейнс за необходимостта от намеса на държавата в стопанската дейност. В резултат от Втората световна война в почти всички страни се разширява обхватът на държавна намеса. Сред световния икономически елит през този период започва да се налага разбирането, че бъдещето на всяка икономика принадлежи на по-активната държавна намеса, или по-точно на смесената и регулираната икономика, отколкото на свободния пазар. Преобладаващи стават идеите на Кейнс, а практика е, че правителствата предлагат решения на социалните проблеми на гражданите, основани на социалните права. Те разширяват публичните разходи за

⁴ Arrow, Kenneth. *Social Choice and Individual Values*. New York: John Wiley, 1963.

⁵ Buchanan, M. James and Gordon Tullock. *The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy*. Liberty Fund Indianapolis, vol. 3, 1999.

изграждане на инфраструктурни обекти и прякото предлагане на услуги. През този период от развитието на обществото надделява идеята за това, че индивидуалното поведение на хората не се ръководи от максимизиране на личния интерес. То се влияе от по-ефективно разпределение на ресурсите и достигане до по-добро обществено благоденствие като цяло.

След кейнсианското единодушие за водещата ролята на държавата като регулатор на разменните отношения, настъпва повратна точка за разбирането на нейната роля по отношение на производство и доставка на публични стоки и блага. Нарасналите публични средства стават причина да се търси нов начин за икономическо регулиране. Става ясно, че колективните схеми на социалната държава са неуспешни и че правителствата предизвикват и задълбочават социалните злини повече, отколкото да ги поправят. Започва възраждане на либерално мислене, за което пазарът е основен икономически и социален регулатор. Възприемат се неолибералните идеи за минимум държавна намеса в почти всички сфери на обществения живот, в това число и по отношение на производството и доставката на услуги на населението. Въпреки това, публичните услуги или както те се наричат в Европа - услуги от общ интерес, поради спецификата, която имат (задоволяване на обществените нужди) продължават да бъдат обект на държавна намеса, само че за разлика от преди, тази намеса се отнася главно до промяната в ролята на държавата от пряк доставчик в регулатор на процеса.

Изводите, които се налагат в резултат на изследването в тази глава са:

Първо, нито пазарът, нито държавата са съвършени в дейността си при определени условия и определени исторически моменти от развитието на обществата. В теорията на управлението на богатата често ставаме свидетели на превес на една от двете алтернативи. Такъв е периодът след Втората световна война, когато в теорията и практиката на публичното управление на услугите от общ интерес превес се дава на държавната регулация, и средата на 70-те-началото на 80-те, когато под натиска на „Петролните кризи“, отново либералните идеи за съвършената регулаторна функция на пазара излизат на преден план. Наблюдават се процеси на масова приватизация, на либерализация. И тази тенденция обаче показва своите дефекти, когато става въпрос за услугите от общ интерес. Ето защо възприемането на модел на публично управление, при който често се дава превес на държавната пред пазарната регулация и обратното, без да се отчитат потребностите на множеството заинтересовани страни, превръща управлението на общества в неефективен процес.

Второ, теориите в рамките на либералната парадигма не отричат напълно намесата на държавата – те по-скоро обосновават необходимостта от поставяне на граници за нейната роля. Съответно тези теории се ограничават в голяма степен по границите, които определят. Т.е. ролята на държавата при определени дейности и блага е допустима, по отношение на други – не е. Видовете източници на пазарните дефекти показват обстоятелствата, при които държавната намеса е уместно да се разглежда като контрамярка, а алтернативните публични политики да се анализират като възможна компенсация на тези недостатъци. По същия начин видовете и източниците на непазарните дефекти, показват условията, при които и държавната намеса може да се провали. При това, за да се избегнат действителните или потенциалните недостатъци от правителственото вмешателство, следва да се направи преоценка на възможните компенсационни мерки, в това число преразглеждане на правителствената политика в посока на по-свободен пазар или към по-подходящото ѝ преформулиране.

Трето, услугите от общ интерес, както е прието да се наричат публичните услуги в ЕС, поради естеството, което имат – задоволяване на човешките потребности, изискват специфичен подход на управление през XXI век. Те не могат да бъдат оставени в ръцете на чисто частни оператори поради проста причина, че частният сектор не може или не желае да ги произвежда и предлага. Това налага държавата, редом с „невидимата ръка на пазара“ да се намеси, за да гарантира, че всеки потребител ще има право на достъп, тогава когато това се налага. *Т.е. това, което обуславя съвременната държава не е чисто либералният режим, а нов тип държавно управление - регулаторната държава (Мажоне, 2010).*

Чрез проследяване на развитието на модела на управление на услугите в исторически контекст, изследването в първа глава доказва, че от един момент нататък настъпва промяна в тенденцията на управление на услугите. Тази промяна е обект на изследване във втора глава.

ГЛАВА ВТОРА: РАЗБИРАНЕТО ЗА УСЛУГИТЕ ОТ ОБЩ ИНТЕРЕС В ЕС. НОВИЯТ МОДЕЛ НА УПРАВЛЕНИЕ В ЕВРОПА

Втората глава на изследването е посветена на европейския модел на управление на услугите от общ интерес. Целта е да се представи европейката политика в областта на услугите от общ интерес, за да се потърси отговор на въпроса кое обуславя промяната в характера на модела на управление на услугите – появата на т. нар.

регулаторна държава. Нещо повече, идеята е да се покаже как новият модел на публичното управление се развива и прилага по отношение на различните видове услугите в Европа и какво е влиянието, което оказва върху държавите – членки.

Състоянието и регулирането на услугите в отделните европейски държави е различно до началото на 80-те години на миналия век. Стремещт към изграждане на общ европейски пазар на стоки и услуги обаче налага наред с започналите процеси на либерализация, да се определи обща основа на услугите от общ интерес, която да служи като база за по-нататъшното им регулиране и развитие. Тази база съдържа следните общи елементи: *“универсалността на услугата, непрекъснатостта на доставките, качеството на услугата, достъпността до услугата, както и важността на потребителите и тяхната защита“*⁶. Тези общи елементи представляват ценностите и целите на Общността, т. е. определят подхода на управление на услугите. Те се транспонират като задължение в съответното законодателство, което се стреми да гарантира цели като икономическата ефективност, социалното и териториално сближаване на отделните региони, както и безопасността и сигурността на европейските граждани. В същото време европейското разбиране за услугите от общ интерес допуска тези елементи да бъдат допълвани и от повече специфични задължения в зависимост от характеристиките на съответния сектор, за който се отнасят - икономически или не.

Европейското разбиране за универсалността на услугите се отнася до изискванията от общи усилия, които да гарантират, че *„определени услуги се предоставят при определено качество на всички потребители и ползватели, разположени на територията на държава-членка, независимо от географското местоположение, специфичните национални особености и то на достъпна цена“*⁷. Тази концепция е разработена по отношение на редица мрежови индустрии, сред които пощенските услуги, телекомуникационният сектор, електричеството и пр.

Разбирането за услугите от общ интерес в Европа има основополагащо значение за осмисляне на промяната в модела на управлението им през XXI век. Поради тази причина една съществена част от тази глава е посветена на този въпрос. Но самото разбиране за същността на услугите от общ интерес и произлизащата от това нужда да

⁶ Green paper on services of general interests. Brussels: European Commission, 2003, p.15.

⁷ Пак там, p.16.

се защитят потребителите (т.е. да се въведе регулаторният модел) произтича от процесите на дерегулация и либерализация от края на миналия век.

Дерегулацията е процес на освобождаване на пазара за конкуренция и ограничаване ролята на държавата в регулирането на обществените отношения. От тази гледна точка дерегулираните сектори в икономиката се свързват с произвеждането и предлагането на стоки и услуги в условията на конкуренция. От друга страна обаче, стои очакването за предоставяне на стоки и услуги от общ интерес, което не винаги може да се осъществи от частните фирми поради обективни причини. Поради това европейските директиви, заедно с националните законодателства, формират регулаторната рамка, която има за цел да **осигури едновременно отварянето на пазара, но и да осигури гаранция за доставката на стоки и услуги от обществен интерес**. Законодателят (ЕС) изхожда от предпоставката, че дори да е налице свободно функционираща пазарна икономика, това съвсем не е достатъчно да се постигне общественото благосъстояние. Поради това съвременното публично управление разглежда политиката в тази област като съчетание на частната инициатива и конкуренция с регулациите. Централната концепция в този случай е разбирането за универсалността на услугите.

В същото време дебатът по отношение на модела на управление на услугите от общ интерес се развива и дори сменя посоката си. Това става чрез Договора от Амстердам, който признава мястото и ролята на услугите от общ интерес сред споделените европейски ценности. Нещо повече, той възлага на Общността и на държавите - членки „гладкото функциониране на услугите, всеки в рамките на своите правомощия“⁸. Това поставя въпроса за модела на управление на услугите в основополагаща плоскост - разпределението на правомощията между държавите - членки и Общността.

За да отговорим на този въпрос в тази част от дисертацията сме направили разграничение между видовете услуги от общ интерес. Причината за това е, че общностното въздействие (общоевропейският регулаторен модел) се проявява по различен начин в зависимост от това дали става въпрос за услугите от общ икономически интерес (мрежовите индустрии), „другите услуги от общ икономически интерес“ (както управлението на отпадъците, например) или за неикономически услуги

⁸ Договор от Амстердам. Подписан на 02.10.1997 г., в сила от 01.05.1999 г., Официален вестник на ЕО, серия С, 340 от 10.11.1997 г.

(услуги без влияние върху търговията). На базата на това разграничение стигаме до извода, че общоевропейският регулаторен модел на управление не е общовалиден.

По отношение на услугите от общ икономически интерес - мрежовите индустрии, въздействието на Общността е основополагащо за развитието на новия модел на управление – съчетаването на либерализацията с определени правила – регулация. Поради тази причина и инструментите за въздействие са задължителните инструменти на европейската политика – регламентите и директивите. Те формулират целите и начините за управление на съответния сектор. Например, по силата на европейските норми, държавите - членки са задължени да създадат независими регулаторни структури, които да регулират и контролират съответната услуга, обект на общ интерес. В този услуги въздействието на Общността е водещо.

По отношение на „другите услуги от общ икономически интерес“, това е терминът, който се използва за услугите с икономическо естество извън мрежовите услуги - въздействието на Общността е ограничено. Регулацията им е оставена в правомощията на държавите – членки и само в някои случаи специфични правила като например в областта на околната среда и конкуренцията, могат да повлияят в определен аспект при доставката на тези услуги.

По отношение на неикономически услуги (услугите без влияние върху търговията) - те не са предмет на общи правила от страна на Общността, нито са обхванати от правилата за вътрешен пазар. За тези услуги важат общностни правила, които се отнасят до нестопанските дейности. Основният принцип при тях е недопускането на дискриминационно поведение.

На базата на това изследване стигаме до извода, че регулаторният модел на управление на услугите от общ интерес се проявява по различен начин и степен в зависимост от това дали става въпрос за услуги от икономически интерес или за нестопански услуги като здравеопазването и образованието, например. *Към настоящия момент най-силно проявление новият модел на управление оказва върху мрежовите индустрии.* Там европейското законодателство е най-силно разработено, като в същото време оказва сериозно въздействие върху националните държави, без оглед на отделните им специфики. Организацията на услугите от общ интерес в ЕС се различава в зависимост от вида на обществената услуга. При мрежовите услуги свободното действие на страните – членки зависи в много по - голяма степен от ограниченията на европейските правила (регламенти и директиви). При услугите от общ интерес, извън

мрежовите - организацията се обуславя от значителната степен на свобода на националните власти, лимитирана единствено от правилата за конкуренция.

От изследването в тази глава на дисертационния труд се налагат следните важни изводи и обобщения:

Първо, парадигмата за управление на услугите от общ интерес в цяла Европа вече е променена – от класическото публично предприятие към регулиране на частното предприятие в полза на обществения интерес. Ролята и позицията на собствеността или по-точно на държавната собственост се променя в резултат на ендеогенни и екзогенни причини. Промяната на парадигмата, т.е. намаляването на държавната собственост в полза на други форми на собственост, респективно на налагане на правила и мерки от общ интерес, може да бъде обяснено с процесите на приватизация и либерализация от края на миналия век. Регулацията е резултат от приватизацията и дерегулацията, тъй като функционалният капацитет на конкуренцията и изпълнението на обществения договор трябва да бъде гарантирано. Конкуренцията води до по-добри възможности за изпълнение на публичните задължения при производството и доставката на универсални услуги. Тази тенденция е валидна в много случаи. Ето защо ЕС прилага подход, основан на политически решения за хармонизация на стандартите за доставка на публични услуги - прилагане на регламенти и директиви. Функционирането на регулаторните институции става задължително.

Второ, от теоретична гледна точка регулаторният модел на управление в ЕС в общия случай се отнася до нормативната регулация. Той има за цел чрез налагането на правила (задължения за обществена услуга) да осигури правото на всеки европейски гражданин да има достъп до стоки и услуги от общ интерес при определено количество, качество и цена. Липсата на правила в условията на конкуренция и наличието на частни оператори е предпоставка за нарушаване на правата на гражданите. Така се появяват регулираните частни предприятия и подходът на съчетаване на регулацията с правилата на конкуренцията.

Трето, въпросът за разпределението на правомощията между Общността и държавите – членки, т.е. какъв да бъде подходът на регулация зависи от вида на съответната услуга от общ интерес. Към момента законодателство на Общността предвижда повечето регулаторни отговорности да бъдат оставени в ръцете на органа най – близо до гражданите, основните ползватели на обществени услуги. Европейските институции от своя страна трябва да следят националните регулатори и да налагат

правила, регламентиращи междудържавната конкуренция. По отношение на мрежовите услуги като енергетиката например, европейският регулаторен модел е най-силно проявен.

От тази гледна точка нашата цел в следващата глава е да изясним какво е отражението на новия модел на управление на услугите от общ интерес в България. По-конкретно, целта е да изследваме регулациите на енергийния сектор (регулациите при потреблението – електроенергийният пазар и регулациите при производството - възобновяемата енергия), за да потърсим отговор на въпроса доколко е ефективна регулацията в тази област у нас.

ГЛАВА ТРЕТА:

РЕГУЛАТОРНИЯТ МОДЕЛ НА УПРАВЛЕНИЕ НА ЕНЕРГИЙНИТЕ УСЛУГИ В БЪЛГАРИЯ В ПЕРИОДА 1999 - 2013 г.

Класическият йерархичен модел на публично управление при доставката на услуги, основаващ се на правителствен контрол се заменя от нов модел на управление – регулаторната държава. Целта му е в условията на пазарна конкуренция да защити и гарантира основните права на потребителите. Тази концепция е в основата на европейското разбиране за изграждане на общ вътрешен пазар на услуги и има основополагащо значение за възприемането на модела на регулаторната държава в отделните страни и сектори. *От тази гледна точка Трета глава на дисертационния труд предлага изследване на регулациите на енергийните услуги в България - регулациите на електроенергийния пазар и регулациите на производството от възобновяеми източници.* Изследването представлява анализ на случай (*case study*). Целта му е да представи модела на регулиране в България в периода 1999-2013 г. в контекста на новия модел на управление в Европа. За да бъде постигната целта основните етапи в процеса на регулирането са определени на основата на промяната в инструментите на регулирането. Извършен е анализ на ключови стратегически и нормативни документи както на ЕС, така и на България, чиито резултат цели да разкрие посоката, формата, степента и тенденциите на развитие на регулаторния модел на управление в България. Изследвани са пречките пред ефективната регулация на енергийните услуги у нас.

В тази част от дисертационната работа са проучени причините за промяната в модела на управление на енергийните услуги в България. Прави се анализ на

европейската рамка в областта (Първи, Втори и Трети либирализационни пакета), за да се определи промяната в инструментите на регулирането. На базата на общата рамка проследяваме регулацията на енергийния пазар в България - как е организиран той, какви са тенденциите в неговото развитие, каква е ролята на балансиращия пазар и на енергийната борса за постигане на конкуренцията на пазара на енергийни услуги. В хода на изследването сме извели ролята на регулаторния орган – Държавна комисия за енергийно и водно регулиране в процеса на управлението на енергийните услуги. Разгледали сме основните инструменти на регулирането и сме направили няколко основни препоръки относно подобряване на институционалното ново на регулирането и въвеждането на конкуренцията на пазара на енергийни услуги.

От проведено изследване на регулацията на електроенергийния пазар установяваме, че българският регулаторен модел на управление не съответства на общоевропейския модел. Независимо, че изграждането на български електроенергиен пазар в съответствие с правилата за конкуренция и изискванията на ЕС започва още в края на 90-те години на миналия век, в България приетият Закон за енергетиката и енергийната ефективност през 1999 г. вместо да въведе конкуренцията на пазара на енергийни услуги, въвежда непазарен търговски модел „Единствен купувач“. Това е модел, при който Национална електрическа компания („НЕК“ ЕАД) е единственият обществен доставчик на електрическа енергия и собственик на енергийните активи. Това означава, че изискването за отделяне на собствеността на енергийната инфраструктура и недискриминационен достъп на други участници до нея не е изпълнено, следователно води до забавяне в отварянето на пазара на електрическа енергия за конкуренция.

Европейското изискване за свободна търговия на електрическа енергия от 2007 г., която да обхваща както пазара на електрическа енергия на едро, така и крайните потребители – т.е. пазара на дребно, също не е осъществено. Към момента пазарът на електроенергия в България продължава да се осъществява на база два паралелно функциониращи сегмента. Това са: пазар с *регулирани цени* и пазар по *свободно договорени цени*. Регулираната част от пазара е организирана чрез договори с „НЕК“ ЕАД по цени регулирани от ДКЕВР, а нерегулираната част работи на основата на свободното договаряне на цените между участниците. Договарянето е в рамките на разполагаемост, която остава над определените квоти за сключване на сделки с обществения доставчик. Това означава, че пазарът на електроенергия в България следва

хибриден модел, при който част от сделките за продажба на електрическа енергия се сключват по регулирани цени, утвърдени от регулатора, а останалата част се търгува на либерализирания пазар по свободно договорени цени. Според оценката в доклада на Европейската комисия и Световната банка от 2013 г. „делът на регулирания сегмент е в диапазона от 75% до 90 %. Малкият дял на свободния пазар в България означава, че конкуренцията не може правилно да изпълнява своята функция за осигуряване на ефективност в този сегмент на пазара. Проектирането на електроенергийния пазар в България е неоптимално, със своите недостатъци, най-вече поради запазването на модела „Единствен купувач“. Въпреки частичната приватизация на активи за производство и на разпределителната система, единното, вертикално интегрирано, изцяло държавно дружество - Български енергиен холдинг – „БЕХ“ ЕАД запазва централната роля, заедно с дъщерното му дружество „НЕК“ ЕАД. „НЕК“ има централна позиция в българската електроенергийна система. Компанията изпълнява функции, които обикновено се извършват от отделни предприятия при „зрял/свободен“ пазар. През регулирания сегмент на пазара, „НЕК“ действа като единствен купувач от генератори на мрежата високо напрежение. Като обществен доставчик „НЕК“ е единствен доставчик на електрическа енергия по регулирани цени за операторите на разпределителни системи/крайните снабдители. „НЕК“ има съществена роля на свободния пазар и действа като доставчик от последна инстанция за промишлените потребители.“⁹.

Забавянето на либерализацията на пазара на енергийни услуги в България се определя до голяма степен от *ролята на регулатора* в този процес. Два са основните аргумента от тази гледна точка. Първият се отнася до неадекватните регулаторни мерки относно премахването на модела „Единствен купувач“, а вторият до независимостта на регулатора. За да се въведе конкуренцията на пазара на енергийни услуги и за да се защитят правата на потребителите е необходимо да се *установи независим регулаторен надзор*. Според нас независимостта на регулаторния надзор може да се постигне на първо място чрез промяна в модела на назначенията на председателя и членовете на ДКЕВР (Държавна комисия за енергийно и водно регулиране). Отдалечаването от изпълнителната власт е предпоставка за по-ефективен регулаторен процес. Възможен

⁹ Доклад на Световната банка и Европейската комисия: „Констатации и препоръки, свързани с българската енергийна политика“, 2013 г., наличен на:
[http://www.mi.government.bg/files/useruploads/files/findings_and_recommendations\(1\).pdf](http://www.mi.government.bg/files/useruploads/files/findings_and_recommendations(1).pdf)

вариант за това е промяна в модела на назначенията – вместо от Министерски Съвет, назначенията да се осъществяват от Народното Събрание. Това би решило много проблеми, свързани със зависимостта на регулатора и произтичащите от това забавяне в премахването на модела „Единствен купувач“ и липсата на реално работеща енергийна борса. Нужно е и повишаване на управленския и експертен капацитет и реален ефективен надзор над регулираните дружества.

Необходимо също да се създаде реално функционираща енергийна борса. Липсата на енергийна борса, която по същество представлява информационна платформа за срещане на търсенето и предлагането, се явява препятствие пред свободната търговия. Създаването ѝ има за цел да позволи на всички участници в енергийната система от производителите до крайните клиенти, преки членове на балансираща група да оперират в условията на конкурентна, прозрачна и недискриминационна среда. Смисълът на свободно действаща енергийна борса е, че участниците постепенно ще бъдат извадени от регулирания пазар, ще договарят доставяната електроенергия, цената и количество единствено на пазарен принцип. В перспектива това ще доведе до възможността потребителите, основните ползватели на електроенергия, свободно да избират своя доставчик и да го заменят, ако не са доволни от услугата, която им предлага.

Във втората част на тази глава сме извършили проучване на *българския регулаторен модел в областта на производството на енергия от възобновяеми енергийни източници (ВЕИ)*. Последователно сме изследвали промяната в нормативната база, за да установим в каква степен се постигат изискванията на европейските регламенти и директиви в областта, както и инструментите на регулирането, за да установим как прилаганите способности за регулация в България влияят върху управлението на сектора.

От проведеното изследване се установява, че регулаторният модел на управление в сектора ВЕИ среща сериозни недостатъци. Те се изразяват най - вече в непоследователността и честата промяна на инструментите на регулирането – преференциално ценообразуване и задължително изкупуване на електрическата енергия.

Преференциалното ценообразуване и задължителното изкупуване са инструменти, въведен от Закона за възобновяемите и алтернативните енергийни източници и биогоривата (ЗВАИБ), чрез които се цели да се насърчи производството на

електрическа енергия от ВЕИ, в изпълнение на европейската рамка за повишаване на дела на електрическа енергия от ВЕИ в крайното потребление на електроенергия. За България тази цел е 16% до 2020 г.

Изследването ни в тази област доказва, че политиката, насочена към сигурност на инвестициите в сектора чрез преференциалното ценообразуване и задължителното изкупуване на произведената енергия, *само първоначално* осигурява гарантирана норма на възвръщаемост за инвеститорите и превръща производството на енергия от ВЕИ в атрактивна за тях. Причината за това е, че възприетата политика на преференциални цени и дългосрочно изкупуване на произведената електроенергия през 2012 г. води до достигане на задължителната национална цел от 16 % дял на енергията от ВЕИ в брутното крайно потребление, от една страна и до сериозно задлъжняване на Обществения доставчик, от друга. Като следствие започва преосмисляне относно инструментите на регулиране. Така например, през 2012 г. Държавната комисия за енергийно и водно регулиране приема Решение № Ц-33 от 14.09.2012 г., с което налага на производителите на електрическа енергия от възобновяеми източници задължението да плащат временни цени за достъп до преносната и разпределителните мрежи. Това решение е мотивирано с предписанията в Закона за енергетиката. Като резултат, предприетата политика води до намаляване на преференциалните цени (нововъведената цена за достъп намалява ефекта на преференциалното ценообразуване). Освен това последните промени в Закона за енергията от възобновяеми източници – ЗВЕИ (основно относно реда за присъединяване и възможността за налагане на такси) дават основание да се счита, че стартирането на нови проекти за изграждане на енергийни централи за производство на електрическа енергия от ВЕИ, спира от средата на 2012 г. Чрез приемането и поправките в ЗВЕИ – за ограничаване достъпа за присъединяване и възможността за налагане на цени за достъп, законът ограничава процеса на развитие на възобновяемата енергия. Ето защо основният недостатък на регулаторната политиката във връзка с насърчаването на енергията, произвеждана от ВЕИ се корени в нейната непредвидимост и непоследователност. Ограничаването на част от насърченията на енергийни проекти за производство на електрическа енергия от ВЕИ, не само, че не създава стимули за навлизане на нови участници на пазара, но и възпрепятства развитието на участници вече навлезли в него.

От извършеното изследване на регулациите на енергийните услуги в България се налага изводът, че в българската практика се установява неефективен регулаторен

модел на управление, който се характеризира в голяма степен с неяснота, липса на прозрачност и независимост относно управлението и контрола. По отношение на пазара на електрическа енергия дефектите на регулаторния модел се изразяват в забавянето на работеща енергийна борса, чрез която да се въведе конкуренцията на пазара на енергийни услуги, а по отношение на регулацията на възобновяемата енергия – съществува непоследователно и непрогнозируемо управление.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

Заключението на дисертационния труд систематизира изводите от работата в три отделни групи: отговори на въпроса в какво се изразява промяната в модела на управлението на услугите от общ интерес, отговори свързани със спецификата на общоевропейския модел на управление и отговори свързани с регулаторния модел на управление на енергийните услуги в България.

По отношение на промяната в модела на управление на услугите от общ интерес стигаме до извода, че регулацията, като форма на управление на услугите от общ интерес е резултат от приватизацията и дерегулацията, тъй като функционалният капацитет на конкуренцията и изпълнението на обществения договор трябва да бъде гарантирано. От теоретична гледна точка регулаторният модел на управление се отнася до нормативната регулация, основана на постепенното отваряне на пазара, придружено от мерки за защита на обществения интерес. По този начин се гарантира правото на всеки европейски гражданин да има достъп до стоки и услуги от общ интерес при определено количество, качество и цена.

По отношение на спецификата на общоевропейския модел стигаме до извода, че той не е общовалиден. Регулаторният модел на управление на услугите от общ интерес се проявява по различен начин и степен в зависимост от вида на услугата. Към момента най-силно проявление новият модел на управление оказва върху мрежовите индустрии. Там европейското законодателство е най-силно разработено, като в същото време оказва сериозно въздействие върху националните държави. По отношение на останалите услуги въздействието на Общността е ограничено. Регулирането се определя до голяма степен от съответната държава – членка.

По отношение на регулаторния модел на управление на енергийните услуги в България стигаме до извода, че българският регулаторен модел не съответства на същността на създадения регулаторен модел в Европа. В България институционалното

равнище на регулиране среща сериозни недостатъци. Те се изразяват в липсата на достатъчно последователност, прозрачност и независимост в процеса на регулиране. Това не позволява да се постигнат ясни и прозрачни условия за достъп до мрежите, води до нарушаване на баланса между интересите на предприятията доставчици на енергийни услуги и потребителите, и създава условия за злоупотреба с господстващо положение. За да бъде ефективен моделът на управление на енергийните услуги и да се постига публичната полза, е необходимо да се прилага последователна регулаторна политика, основана на европейската рамка в областта.

IV. СПРАВКА НА ПРИНОСИТЕ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

От представения дисертационен труд могат да бъдат формулирани и изведени следните **приноси**, които биха могли да представляват интерес в теорията и практиката на управлението на услугите от общ интерес:

1. Обоснована е нуждата от точно определяне на понятието „услуги от общ интерес“. За пръв път в България е предложена цялостна дефиниция на понятието, като е направено разграничение между видовете услуги.

2. Извършен е научно-приложен анализ на модела на управление на услугите от общ интерес в исторически контекст, като е доказана връзката между управлението на услугите от общ интерес и ролята на държавата в този процес.

3. Изследван е общоевропейският модел на управление на услугите от общ интерес – появата на регулаторната държава. Представена е спецификата на модела според разнородността на обекта на регулиране.

4. Извършено е изследване на електроенергийния пазар в България, като е доказано, че дефектите на регулаторния модел се изразяват в забавянето на работеща енергийна борса, която да въведе конкуренцията на пазара на енергийни услуги. Изведена е ролята на регулаторния орган в процеса на премахване на непазарния модел „Единствен купувач“.

5. Чрез задълбочено проучване на регулирането във ВЕИ сектора в България, е установено, че регулаторният модел на управление е неефективен и не води до постигане на публичната полза.

6. Демонстрирана е приложимостта на общеевропейския регулаторен модел към енергийните услуги в България.

V. СПИСЪК ОТ ПУБЛИКАЦИИ

1. Андреева, Л. *„Европейският дебат за услугите от общ интерес: към дефиниция на понятието“*. сп. „Публични политики“ ISSN (1314-2313), бр.1, м. януари, год. 2012, налично на: <http://ejpp.eu/index.php/ejpp/article/viewFile/108/94>

2. Андреева, Л. *„Ролята на либерализацията в европейския дебат за услугите от общ интерес. Либерализация и услугите от общ интерес в ЕС“*, сп. „Реторика и комуникации“, бр. 5, м. септември, год. 2012, налично на: <http://rhetoric.bg/>

3. Андреева, Л., *„Предизвикателствата пред публичното управление на услугите от общ интерес в България*. Научна конференция на младите учени към СУ “Св. Климент Охридски“, февруари 2013 г., изд. „Изток-Запад“, с. 189 – 208.

4. Андреева, Л. *„Промяната на публичната администрация: отговорността пред средната класа“*. Втора международна научна конференция – „Средната класа като предпоставка за стабилност на обществото: петнадесет години по-късно“, декември, 2013 г. (под печат).

5. Андреева, Л. *„Публичните политики и управлението на услугите от общ интерес: липсващата връзка“*. Втора научна конференция на младите учени към СУ “Св. Климент Охридски“, февруари 2014 г.(под печат).

6. Андреева, Л. *„The new public governance approach of services of general interest in EU: the regulatory state“*. Fulbright International Summer Institute, 2014. (под печат).